

Tamara P. Tošić¹
Univerzitet u Beogradu
Filološki fakultet
Katedra za anglistiku

SRPSKI VARIJETET ENGLESKOG JEZIKA KROZ VIZURU ELF ISTRAŽIVAČKE PARADIGME

Apstrakt: *U okviru izučavanja engleskog jezika kojim se služe neizvorni govornici u međunarodnom kontekstu, formirale su se tri paradigme mišljenja i istraživanja – engleski kao međunarodni jezik (engl. English as an International Language), svetski varijeteti engleskog (engl. World Englishes) i engleski kao lingua franca (engl. English as a Lingua Franca – ELF). Cilj ovog rada je da predstavi pregled radova o engleskom jeziku srpskih govornika, te da pruži uvid u karakteristike potencijalnog srpskog varijeteta engleskog uz osvrt na studije istraživača ELF-a. Kao kriterijum selekcije literature uzeta je eliminacija kontrastivnih studija, što je omogućilo da se istraživanja srpskih lingvista približe i uporede sa teorijskim okvirom ELF paradigme. Pronađene su studije iz oblasti fonetike sa fonologijom i pragmatike. U okviru fonetike i fonologije, dve autorke su pisale deskriptivne fonetičke studije srpskog varijeteta engleskog. Nalazi njihovih istraživanja potvrđuju da su srpski govornici engleskog usvojili fonetske elemente neophodne za međunarodnu komunikaciju, odnosno fonetsko jezgro ELF-a. Međutim, pragmatičke studije sprovedene u Srbiji nije bilo moguće uporediti sa radovima pripadnika ELF paradigme. Pragmatičke studije ELF-a temelje se na izučavanju usmenih korpusa i interakcije među govornicima, dok se srpska istraživanja u toj oblasti zasnivaju na anketama i intervjuiima. Dakle, prostor za istraživanje načina na koji se engleski govori u Srbiji još uvek je veliki i trebalo bi ga popuniti. Popunjavanjem tog prostora stekli bismo uvid u trenutne odlike srpskog varijeteta engleskog jezika, što bi omogućilo poređenje sa standardima ELF-a, te pomoglo u pronalaženju onih elemenata na kojima sa učenicima u Srbiji treba raditi da bi lakše učestvovali u međunarodnoj komunikaciji.*

Ključne reči: *engleski kao lingua franca (ELF), fonetika, fonologija, pragmatika, srpski varijetet engleskog jezika (srpsko-engleski).*

¹ tamara.tosic97@gmail.com. Autorka je stipendista Ministarstva nauke, tehnološkog razvoja i inovacija.

1. Uvod

Ideal izvornog govornika² (engl. *native-speakerism*) jeste ideologija sa čijim se manifestacijama veliki broj ljudi sreće u okviru obrazovnog sistema, ali i van njega. Pobornici te ideologije smatraju izvorne govornike engleskog jezika arbitrima poznavanja engleskog jezika, a kompetenciju izvornih govornika vide kao cilj ka kome bi svi oni koji uče engleski trebalo da streme (Holliday, 2018). Elementi ideala izvornog govornika prisutni su u jezičkim obrazovnim politikama (v. Council of Europe, 2001), samim tim i u materijalima za učenje jezika, ali i duboko u svesti ljudi, te imaju veliki uticaj na njihove stavove i identitete. Stoga, veliki je značaj podizanja svesti o idealu izvornog govornika, kojim se bave lingvisti u okviru nekoliko paradigmi mišljenja i istraživanja – engleskog kao međunarodnog jezika – EMJ (engl. *English as an International Language – EIL*), svetskih varijeteta engleskog – SVE (engl. *World Englishes – WE*) i engleskog kao *lingua franca* – ELF (engl. *English as a Lingua Franca – ELF*).

Osnovnu razliku među navedenim paradigmama čini način na koji naučnici u okviru istih pristupaju idealu izvornog govornika. Za potrebe ovog rada, odabran je teorijski okvir koji nudi ELF paradigma, te će osnovna načela te paradigme biti detaljnije objašnjena (za opise ostalih paradigmi v. Tošić, 2022). Jednu od najkonciznijih definicija ELF-a nudi Dženkins (Jenkins, 2006:p.160): ‘[...] u svojoj najčistijoj formi, ELF je definisan kao kontaktni jezik koji se koristi isključivo među nematernjim govornicima³. Ovako postavljena definicija ELF-a kao varijeteta u potpunosti je usredsređena na govornike kojima engleski nije maternji jezik, što se ogleda u praktičnim studijama koje sprovode lingvisti u okviru te istraživačke paradigme. Istraživačima ELF-a često se upućuju kritike zbog potpunog isključivanja izvornih govornika iz razmatranja. Modijano (Modiano, 2009:p.61), na primer, ne smatra takvu definiciju reprezentativnom, jer su obeležja međunarodnog varijeteta engleskog, prema njegovom mišljenju, uočljiva i pri komunikaciji neizvornih govornika sa izvornim govornicima.

Iako pitanje uključivanja izvornih govornika u praktična i teorijska razmatranja engleskog jezika u međunarodnoj upotrebi ostaje otvoreno, lingvisti u okviru ELF paradigme aktivno primenjuju definiciju varijeteta onako kako je prethodno navedena. Takva njihova odluka najbolje se vidi u kriterijumima koje primenjuju pri prikupljanju korpusa. Naime, istraživači u okviru ELF paradigme ulažu veliki

² Prevodi svih termina koji se nalaze u ovom radu, a nemaju ustaljen prevod na srpski jezik, predlozi su autorke rada. Uz svaki predlog prevoda naveden je i izvorni termin na engleskom jeziku.

³ Prev. aut.

trud u prikupljanje korpusa engleskog u međunarodnoj upotrebi. *VOICE (the Vienna-Oxford International Corpus of English)* i *ELFA (the Corpus of English as Lingua Franca in Academic Settings)* jesu dva veoma značajna usmena korpusa koja su prikupili lingvisti pobornici ELF paradigme. Mauranen (2003:pp.520–521), koja je predvodila projekat prikupljanja govornog materijala za *ELFA* korpus, objašnjava kriterijume koji su korišćeni. Prvo, korpus se sastoji isključivo iz govornog jezika, jer usmena produkcija ne podleže raznim procesima kontrole kojima podleže pisani jezik, te, samim tim, na reprezentativniji način predstavlja engleski jezik onako kako se zaista koristi u međunarodnoj komunikaciji (Mauranen, 2003:p.520). Zatim, svi razgovori dogodili su se spontano, u korpus su uključeni u celosti, a izuzeti su oni razgovori u kojima učestvuju izvorni govornici, govornici koji dele J1, kao i kursevi stranih jezika (Mauranen, 2003:p.521). Odluke u vezi sa selekcijom materijala koji će biti uključen u korpus, a koje je pomenuta autorka sa svojim timom donela, pokazuju način na koji se navedena definicija ELF-a primenjuje u praksi.

Značajno je pomenuti i da, osim što prikupljaju korpus, istraživači u okviru ELF paradigme iste korpusa i analiziraju. Analizom korpusa, lingvisti nameravaju da formulišu jezgro ELF-a (engl. *ELF core*). Jezgro ELF-a sačinjeno je od elemenata jezika koji su ključni za sporazumevanje između neizvornih govornika (Jenkins, citirano u Seidlhofer, 2003:p.15). Tako definisan skup jezičkih elemenata ima najpre pedagošku primenu, jer može pomoći da se u nastavi akcenat stavi na one elemente koji će učenicima biti neophodni pri komunikaciji u međunarodnom kontekstu (Seidlhofer, 2003:pp.15–19). U tom duhu, Dženkins (Jenkins, 2002) definiše fonetsko jezgro ELF-a, koje će detaljnije biti opisano u poglavlju 2.1. Teorijski okvir ELF paradigme.

Imajući u vidu ovako opisana istraživanja lingvista u okviru ELF paradigme, dolazimo do cilja ovog rada. Naime, cilj ovog rada je da predstavi pregled dosad sprovedenih istraživanja o engleskom jeziku srpskih govornika, te da pruži uvid u karakteristike potencijalnog varijeteta engleskog jezika koji oni koriste. Kroz čitav rad, kao teorijski okvir biće uzete odabrane studije istraživača pripadnika ELF paradigme. S obzirom na to da ELF paradigma mišljenja i istraživanja kao takva nije u velikoj meri zastupljena u Srbiji, sve studije engleskog u Srbiji koje će biti navedene ne posmatraju engleski srpskih govornika kao zaseban varijetet. U svojim studijama, istraživači iz Srbije mahom posmatraju srpski varijetet engleskog kao učenički jezik, te iz analize dobijenih rezultata izvode pedagoške implikacije. Stoga, sačinjeni su kriterijumi za uključivanje radova u ovaj pregled, koji se u velikoj meri oslanjaju na definiciju ELF-a i kriterijume koje istraživači ELF-a koriste pri sačinjavanju korpusa, te omogućavaju da se radovi ipak približe teorijskom okviru ELF-a. Ti kriterijumi

biće detaljno objašnjeni i argumentovani u uvodnim paragrafima poglavlja koja se bave istraživanjima engleskog jezika u Srbiji. Najzastupljenije oblasti u istraživanjima srpskog varijeteta engleskog jesu fonetika sa fonologijom i pragmatika, te se rad sastoji iz dva istoimena poglavlja, od kojih svako ima dva potpoglavlja – jedno koje opisuje teorijski okvir proizašao iz istraživanja lingvista u okviru ELF paradigme u tim oblastima i drugo koje daje pregled istraživanja srpskog varijeteta engleskog jezika u pogledu te dve oblasti lingvistike.

2. Fonetika sa fonologijom

2.1. Teorijski okvir ELF paradigme

Kao što je nagovešteno u uvodu, u ovom poglavlju biće koncizno predstavljen teorijski okvir koji su lingvisti pripadnici ELF paradigme formulisali na osnovu svojih fonetskih i fonoloških istraživanja. Tako opisan teorijski okvir poslužiće kao početna tačka za razmatranje odabranih studija koje su sprovedene o engleskom jeziku u Srbiji.

Sada ćemo se osvrnuti na prethodno pomenuto fonetsko jezgro ELF-a onako kako ga, na osnovu iscrpnih empirijskih istraživanja jezičkih elemenata koji izazivaju nesporazume među neizvornim govornicima engleskog, definiše Dženkins (Jenkins, 2002). Jezgro će u nastavku biti citirano (i prevedeno) u celosti radi preglednosti, lakšeg poređenja sa srpskim istraživanjima, ali i dostupnosti drugim istraživačima iz Srbije koji su zainteresovani za ovu temu.

1. Inventar konsonanata pod sledećim uslovima:

- neke zamene /θ/ i /ð/ su prihvatljive (jer su razumljive u EMJ-u⁴);
- rotično ‘r’ radije nego nerotične varijante glasa ‘r’;
- /t/ preuzeto iz britanskog engleskog između samoglasnika u rečima poput ‘latter’, ‘water’ radije nego američko jednoudarno [ɾ];
- alofonska varijacija u okviru fonema dozvoljena je sve dok se izgovor ne preklapa sa drugom fonemom, na primer španski izgovor /v/ kao [β] dovodi do toga da se na početku reči ta fonema čuje kao /b/ (tako se reč ‘vowels’ čuje kao ‘bowels’ itd.).

2. Dodatni fonetski zahtevi:

- aspiracija koja prati bezvučne plozive /p/, /t/ i /k/ na početku reči npr. u [p^hɪn] (reč ‘pin’) nasuprot /spɪn/ (reč ‘spin’), u suprotnom ovi plozivi zvuče kao njihovi zvučni parnjaci /b/, /d/ i /g/;

⁴Skraćenica za engleski kao međunarodni jezik. Dženkinsova u ovom radu koristi termin EMJ umesto termina ELF, jer su u vreme pisanja tog rada ta dva termina smatrana sinonimima.

- skraćivanje samoglasnika nakon bezvučnih suglasnika i održavanje dužine nakon zvučnih suglasnika, na primer, kraće /æ/ u reči ‘sat’ u poređenju sa dužim /æ/ u reči ‘sad’, ili glas /i:/ u reči ‘seat’ u poređenju sa onim u reči ‘seed’.

3. Konsonantski nizovi:

- bez izostavljanja glasova u nizovima koji se javljaju na početku reči, na primer u rečima ‘promise’, ‘string’;
- izostavljanje glasova u nizovima koji se javljaju u sredini i na kraju reči dozvoljeno je samo prema pravilima strukture sloga izvornog engleskog, npr. reč ‘factsheet’ može se izgovoriti ‘facsheet’, ali ne ‘fatsheet’ ni ‘facteet’;
- /nt/ između samoglasnika kao u reči ‘winter’, koja se na britanskom izgovara /wɪntər/ radije nego američka verzija, gde, brisanjem /t/, to postaje /wɪnər/;
- dodavanje je dozvoljeno, na primer, reč ‘product’ izgovorena kao [pər'ɒdʌktɔ] bila je razumljiva sagovornicima koji nisu izvorni govornici, dok im izostavljanje nije bilo razumljivo, na primer reč ‘product’ izgovorena kao /'prɒdʌk/.

4. Samoglasnici:

- održavanje kontrasta između dugih i kratkih samoglasnika, na primer, između samoglasnika u rečima ‘live’ i ‘leave’;
- prihvatljive su regionalne odlike J2 ukoliko su dosledne, osim zamena za glas /ɜ:/ kao u reči ‘bird’, koje često stvaraju probleme.

5. Produkcija i mesto toničkog (nuklearnog) naglaska:

- odgovarajuća upotreba kontrastivnog naglaska u službi značenja. Na primer, razlika u značenju između iskaza ‘I came by TAXI’ i ‘I CAME by taxi’, u kojima je nuklearni naglasak označen velikim slovima. Prvi iskaz je neutralan i saopštava činjenicu, dok drugi sadrži dodatno značenje, kao na primer ‘ali idem kući autobusom’.⁵ (Jenkins, 2002:p.96–97)

Najuočljivija grupa elemenata fonetskog jezgra ELF-a, kako ga definiše pomenuta autorka, jesu oni elementi koji se, posmatrano kroz vizuru standardnog engleskog jezika, smatraju pogrešnim. Na primer, zamene fonema /θ/ i /ð/ drugim glasovima su dozvoljene, jer Dženkins (Jenkins, 2002:p.96) zaključuje da upotreba takvih zamena najčešće nije uzrok nesporazuma između govornika engleskog kao *lingua franca*. Naravno, mnogi elementi jezgra su u skladu sa pravilima standardnog engleskog jezika, od kojih su neki karakteristični samo za jednu od nekoliko

varijanti standardnog engleskog. Tako je, kako objašnjava Dženkins (Jenkins, 2002:p.96), govornicima ELF-a razumljivije kada sagovornik govori rotičnom varijantom engleskog, npr. varijetetima poput američkog ili kanadskog engleskog, ali je važno da se glas *t* ne izostavlja i ne zamenjuje nadzubnim jednodarnikom, što je karakteristika britanskog engleskog. Dakle, možemo zaključiti da je engleski jezik u međunarodnoj upotrebi zapravo mešavina varijanti engleskog jezika kojima su govornici izloženi u različitim situacijama u kojima usvajaju jezik.

Zatim, bitno je pomenuti i da Dženkins (Jenkins, 2002:p.97) tvrdi da ‘elementi koji nisu uključeni u jezgro ELF-a nisu od presudnog značaja za razumevanje u EMJ kontekstima, i stoga se mogu smatrati oblastima u kojima transfer iz J1 ne ukazuje na ‘grešku’, već na (neizvorni) regionalni akcenat’.⁶ Na taj način, autorka doprinosi formiranju i kodifikaciji novog standardnog varijeteta engleskog jezika u međunarodnoj upotrebi, u čiji bi sastav ušlo fonetsko jezgro ELF-a. Sve ostale karakteristike govora neizvornih govornika, poput različitih upotreba intonacije i drugačijeg načina artikulacije samoglasnika, ne spadaju u jezgro ELF-a i mogu se smatrati odlikama novih, regionalnih varijeteta međunarodnog engleskog jezika, kao što je, na primer, srpsko-engleski.

Značajne su i pedagoške implikacije jezgra ELF-a. Kao što se vidi iz samog naslova rada, Dženkins (Jenkins, 2002) smatra tako objašnjeno jezgro potencijalnim ‘nastavnim planom i programom za engleski kao međunarodni jezik’⁷. Međutim, takav nastavni plan i program nije univerzalan, jer ne odgovara potrebama svih učenika podjednako. Dženkins (Jenkins, 2002:p.85) razlikuje situaciju u kojoj učenici uče engleski kao strani jezik (engl. *EFL – English as a Foreign Language*), sa namerom da najpre komuniciraju sa izvornim govornicima engleskog, od situacije u kojoj učenici uče engleski kao međunarodni jezik da bi komunicirali sa ljudima širom sveta. Stoga, razlika između pomenute dve grupe učenika jeste u njihovoj motivaciji za učenje engleskog – prva grupa ima integrativnu motivaciju, a druga instrumentalnu. Shodno tome, jezgro ELF-a kao model za učenje jezika odgovara samo drugoj grupi, dok je za prvu adekvatniji model jedan od varijeteta engleskog kojim govore izvorni govornici (Jenkins, 2002:p.85). Ranija istraživanja ukazuju na to da većina učenika beogradskih gimnazija ima instrumentalnu motivaciju za učenje engleskog jezika (v. Tošić, 2021). Ukoliko se pokaže da je to istina i za učenike iz ostalih gradova i na drugim nivoima obrazovanja, bilo bi od značaja promisliti potencijalnu promenu fonetskog modela koji ulazi u nastavni plan i program.

⁶ Prev. aut.

⁷ Prev. aut.

U tom duhu, zanimljivo je razmotriti i mogućnost implementacije jezičkih obrazovnih politika koje bi sadržale model jezgra ELF-a. Potencijalna implementacija inovativnih obrazovnih politika u rukama je nastavnika engleskog jezika, te je značajno razmotriti njihovo viđenje takvih promena. Dženkins (Jenkins, 2005) sprovela je kvalitativnu studiju u kojoj istražuje stavove nastavnika engleskog prema usklađivanju nastavnog plana i programa sa fonološkim jezgrom ELF-a, ali i njihove stavove u vezi sa izgovorom engleskog jezika uopšte i povezanost istih sa njihovim identitetima. Iz intervjua koje je sprovela autorka izdvaja se neodlučnost nastavnica – ‘kao da bi mogle da prihvate ELF u teoriji, ali ne i u praksi’⁸ (Jenkins, 2005:p.540). Dženkins (Jenkins, 2005:p.542) se takođe pita šta je neophodno da se desi da bi ELF varijeteti postali prihvatljivi i u praksi. Jedan odgovor na to pitanje može biti institucionalizacija – kada bi ELF kao varijetet dobio mesto koje zavređuje u jezičkoj obrazovnoj politici zemalja sveta, onda bi i nastavnici bili spremniji da ga prihvate i predaju.

2.2. Istraživanja srpskog varijeteta engleskog jezika

Ovo poglavlje daje koncizan prikaz odabranih istraživanja lingvista o fonetskim i fonološkim odlikama engleskog jezika koji koriste srpski govornici. Kao što je ranije naznačeno, svi radovi biće tumačeni u svetlu elemenata koji, kako piše Dženkins (Jenkins, 2002), pripadaju jezgru ELF-a. Takođe, odabrane su one fonetičke studije koje izučavaju srpsko-engleski, a koje u osnovi nisu kontrastivne (bilo da je u pitanju poređenje sa izgovorom engleskog izvornih govornika ili sa izgovorom srpskog samih ispitanika). Takav pristup može se smatrati najbližim cilju ovog rada, a to je nepreskriptivni opis srpskog varijeteta engleskog jezika. Međutim, s obzirom na to da su svi članci pisani u paradigmi istraživanja učeničkog jezika sa ciljem da se zaključi kojim elementima treba posvetiti više pažnje u nastavi da bi postali sličniji standardnom engleskom, određena doza poređenja sa standardnim engleskim postoji u svakom od navedenih radova.

Pregled ćemo početi razmatranjem učestalosti upotrebe rotičnog odnosno postvokalskog glasa /r/ u srpskom varijetetu engleskog. Prema jezgru ELF-a, kao što je citirano u prethodnom poglavlju, u međunarodnoj komunikaciji razumljiviji su oni varijeteti engleskog u kojima se postvokalsko /r/ izgovara. U Srbiji, Janevska (2022:p.438) zaključuje da u tri četvrtine slučajeva njeni ispitanici izgovaraju postvokalsko /r/. Dakle, na osnovu te studije možemo zaključiti da je, kada je u pitanju rotičnost, izgovor srpskih govornika engleskog usklađen sa jezgrom ELF-a.

Sledeća fonetska jedinica koju ćemo analizirati jesu samoglasnici. U jezgrou ELF-a uključena je razlika između dugih i kratkih samoglasnika, kao i glas /ɜ:/, dok se sva ostala odstupanja od inventara samoglasnika standardnog engleskog smatraju odlikama neizvornih varijeteta engleskog. Paunović (2011:p.365), u svojoj studiji fonetskih karakteristika engleskih monoftonga koje izgovaraju studenti iz Srbije, piše da, kada je u pitanju trajanje samoglasnika, izgovor ispitanika ne odstupa u značajnoj meri od izgovora predviđenog standardom. Dakle, na osnovu toga možemo izvesti zaključak da su srpski govornici engleskog usvojili taj element fonetskog jezgra ELF-a. Paunović (2011:pp.363–364) zaključuje da su, u okviru samoglasničkih sistema pojedinačnih ispitanika, samoglasnici /i:/, /ɪ/, /e/ i /æ/ omeđeni u odnosu na ostale monoftonge, dok u slučaju samoglasnika /ʌ/, /ɑ:/, /ɒ/ i /ɔ:/ dolazi do preklapanja među kategorijama. Takođe, veoma su zanimljivi slučajevi samoglasnika /æ/ i /ə/, koje studenti dosledno izgovaraju na način drugačiji od izvornih govornika – naime, glas /æ/ je dosta otvoreniji, sličan srpskom /a/ i po trajanju duži čak i od nekih dugih samoglasnika, a glas /ə/ je zatvoreniji (Paunović, 2011:pp.364–365). S obzirom na to da se kvalitet izgovorenih samoglasnika ne svrstava u jezgrou ELF-a, specifični način izgovora svih pomenutih samoglasnika može se smatrati obeležjem srpskog varijeteta engleskog jezika.

Kada je u pitanju suprasegmentna organizacija govora, u jezgrou ELF-a značajan je samo kontrastivni naglasak. Paunović (2015:p.89) ističe da njeni ispitanici ne prave greške pri upotrebi kontrastivnog naglasaka. Stoga možemo smatrati da su oni usvojili prozodijski deo jezgra ELF-a. Zatim, Paunović (2015:p.89), između ostalog, nalazi da njeni ispitanici, srpski govornici engleskog jezika, imaju uži opseg visine tona u poređenju sa opsegom tona izvornih govornika engleskog, koriste visinu tona umesto kretanja tona da bi naglasili određeni deo rečenice i ne koriste kompleksne tonove, odnosno uzlazno-silazni i silazno-uzlazni ton. Takođe, Paunović (2020) istražuje tonalnost, tj. ‘organizaciju iskaza u intonacijske celine’⁹ (Paunović, 2020:p.52), toničnost, odnosno ‘naglasak u okviru intonacijskih celina’¹⁰ (Paunović, 2020:p.52) i ton – ‘realizaciju kretanja nuklearnog tona’¹¹ (Paunović, 2020:p.52). Što se tiče tonalnosti, Paunović (2020:p.59) zaključuje da u spontanom govoru njenih ispitanika, kao i u svakom spontanom govoru, brojne pauze, oklevanja i zastajkivanja dovode do toga da postoji veoma mali broj potpunih intonacijskih celina. Analiza toničnosti pokazala je da su ispitanici dosledno upotrebljavali nuklearni naglasak na poslednjem naglašenom slogu u

⁹ Prev. aut.

¹⁰ Prev. aut.

¹¹ Prev. aut.

okviru intonacijske celine (Paunović, 2020:p.59). Zatim, Paunović (2020:p.69) izvodi zaključak da je opseg visine tona učesnika u ovom istraživanju bio znatno veći nego u prethodnim istraživanjima. Razlog takvom odstupanju ona pronalazi u tipu zadatka: prethodna istraživanja uglavnom su bila zasnovana na čitanju i poluspontanom govoru, dok je ovo jedna od retkih studija koja izučava potpuno spontani govor govornika kojima je engleski J2 (Paunović, 2020:p.70). Samim tim, može se zaključiti da je opseg visine tona srpskih govornika engleskog veći kada spontano govore nego kada čitaju (Paunović, 2020:p.70). Takođe, pomenuta autorka primećuje tendenciju upotrebe uzlazne tonske konture na krajevima obaveštajnih rečenica, gde to standardom nije predviđeno, te naziva taj fenomen *uptalk* i definiše ga kao ‘poseban signal konačnosti, koji učenici engleskog kao stranog jezika namerno koriste u prethodno uvežbanom i poluspontanom govoru, a različit od uzlaznih tonskih kontura koje ukazuju na nastavak iskaza’¹² (Paunović, 2020:p.71). Sve gorenavedene rezultate studija, osim kontrastivnog naglaska, koji pripada jezgru ELF-a, možemo smatrati prozodijskim karakteristikama specifičnim za srpski varijetet engleskog jezika.

3. Pragmatika

3.1. Teorijski okvir ELF paradigme

Ovo poglavlje sadrži kratak opis osnovnih pragmatičkih principa komunikacije govornika engleskog jezika u međunarodnom kontekstu onako kako ih vide pobornici ELF paradigme. Kao i u prethodnom delu rada, ovaj teorijski okvir poslužiće kao osnova za tumačenje istraživanja sprovedenih u Srbiji.

Iako je u uvodu ovog rada data opšta definicija ELF-a kao varijeteta, na početku ovog poglavlja osvrnućemo se na drugačiju definiciju, formulisanu posmatranjem ELF-a kroz vizuru pragmatike. Naime, Haus (House, 2010:p.364) definiše ELF kao ‘poseban tip interkulture komunikacije pri kojoj svaka kombinacija učesnika, svaka diskursna zajednica, dogovorom uspostavlja sopstvenu upotrebu engleskog kao *lingua franca* u pogledu upotrebe kodnog preključivanja i mešanja kodova, diskursnih strategija, pregovaranja o formi i značenju’¹³. Ova definicija odlično opisuje varijabilnost razgovornog engleskog u međunarodnoj upotrebi, gde gotovo svaki govornik gradi svoj idiolekt, dok se pri susretu sa drugim govornicima u određenoj meri prilagođava njihovim idiolektima uz pomoć različitih strategija

¹² Prev. aut.

¹³ Prev. aut.

akomodacije. Slično tome, Vidouson (Widdowson, 2015:p.364) piše da su interakcije među govornicima ELF-a veoma plodno tle za pragmatička istraživanja, jer se u nedostatku zajedničkih kulturoloških znanja i konvencija govornici oslanjaju najpre na dostupne jezičke resurse, te pragmatička pravila uspostavljaju u trenutku u kome se razgovor odvija. Stoga, pragmatičke studije lingvisti u okviru ELF paradigme često imaju za cilj da ustanove kojim se pravilima komunikacije vode govornici engleskog jezika u međunarodnoj upotrebi.

U nešto ranijoj literaturi izdvaja se princip ‘neka teče’ (engl. *let-it-pass principle*), prema kome je jedan od glavnih ciljeva govornika ELF-a izbegavanje nesporazuma i prekidanja toka konverzacije, te oni često puštaju nejasnoće u govoru sagovornika da prođu neprimećeno (House, 2010:p.368). Istovremeno sa ovim principom, govornici ELF-a vode se i orijentacijom normalizacije razgovora (engl. *make-it-normal orientation*), koja podrazumeva ponašanje kao da sagovornik nije odstupio od standarda (House, 2010:p.368). Možemo izvesti zaključak da navedeni osnovni principi međunarodne komunikacije na engleskom zapravo predstavljaju maksime učtivosti u povoju, specifične za kontekst ELF-a. Vodeći se principom ‘neka teče’, govornik međunarodnog engleskog čuva obraz svog sagovornika tako što ne ističe njegove greške. Međutim, nisu svi pripadnici ELF paradigme saglasni sa tako formulisanim osnovnim pragmatičkim principima međunarodne komunikacije na engleskom jeziku. Naime, Kogo i Djuj (Cogo & Dewey, 2006:p.66) smatraju da princip ‘neka teče’ ukazuje na to da je jezik govornika kojima je engleski J2 egocentričan i, samim tim, nekooperativan, dok njihovi podaci svedoče o suprotnom. Govornici ELF-a u velikoj meri koriste pregovaranje da bi izbegli nesporazume i koriste sve elemente koji pospešuju saradnju pri konverzaciji, poput propratnih signala (engl. *backchannels*), nadovezivanja (engl. *latching*) itd. (Cogo & Dewey, 2006:pp.68–69). Međutim, u jednom od odlomaka iz korpusa koje autori citiraju može se uočiti primer nalik principu ‘neka teče’, iako ga autori tumače isključivo u kontekstu akomodacije. Reč je o primeru razgovora između Karen (iz Nemačke), Žana (iz Francuske) i Ane (iz Italije), koji u tom delu razgovora pričaju o fotografijama koje su Žanovi prijatelji, na čije venčanje on namerava da ide, postavili na svoju veb-stranicu.

- 38 KAREN: kitsch- [kitschig
 39 JEAN: [kitschig yeah (laughter)... no it's nice
 40 pictures but you know ... them travelling
 41 somewhere ... it's a bit like [Tin Tin in Nepal
 42 KAREN: [it's a bit ... self
 43 exposition

44 JEAN: [yeah exactly

45 ANNA: [yeah

(Cogo & Dewey, 2006:p.67)

Navedeni autori smatraju da je prihvatanje koje Žan i Ana pokazuju u redovima 44 i 45, nakon što Karen upotrebi reč *self-exposition* (prema autorima, to je kalk nemačke reči *selbstdarstellung*), znak isključivo akomodacije, a ne i principa ‘neka teče’ (Cogo & Dewey, 2006:p.69). Međutim, može se smatrati da je ovaj događaj zapravo manifestacija i jedne i druge pojave, te da one nisu međusobno isključive. Naime, Karen upotrebljava reč koja ne postoji u engleskom jeziku, a koja je kalkirana iz njenog J1, koji Žan i Ana ne dele. Oni nakon toga istovremeno daju potvrdne propratne signale, iako postoji mogućnost da nisu u potpunosti razumeli šta je Karen želela da kaže. Dakle, oni omogućavaju dalji neometani tok razgovora tako što čuvaju Karenin obraz i, najverovatnije svesno i sa namerom, ne reaguju na njenu grešku. Ovakvo tumačenje navedenog primera omogućava nam da posmatramo princip ‘neka teče’ u pozitivnijem svetlu nego kako ga pomenuti autori predstavljaju. Kao što je nagovešteno u ranijoj diskusiji, možemo taj princip najpre smatrati strategijom učtivosti koju govornici ELF-a primenjuju pri izbegavanju nesporazuma.

Pored osnovnih principa komunikacije govornika međunarodnog engleskog, lingvisti u okviru ELF paradigme nastoje da formulišu i pragmatičke strategije koje govornici kojima je engleski J2 najčešće koriste. U skladu sa tom namerom, analizom podataka prikupljenih na terenu, Haus (House, 2010:pp.370–382) dolazi do četiri osnovne pragmatičke strategije, a to su: (1) pribegavanje maternjem jeziku, koje se ogleda najpre u interferenciji i kodnom preključivanju; (2) akomodacija, odnosno prilagođavanje sagovorniku kroz ponavljanje njegovih reči ili ispravljanje sopstvenih grešaka; (3) pregovaranje, kroz koje svi učesnici u razgovoru zajedno grade značenje iskaza i na taj način pokazuju solidarnost i ističu grupni identitet; (4) upotreba diskursnih markera *you know, I mean, I think, yes* i *so* sa funkcijom i značenjem drugačijim nego što je to uobičajeno u engleskom izvornih govornika, tako da više nisu usredsređeni na slušaoca, već na govornika. O drugoj strategiji, akomodaciji, pišu i Kogo i Djuj (Cogo & Dewey, 2006:p.70), koji objašnjavaju da su se konvergentne strategije prilagođavanja pokazale kao česte u njihovom korpusu. Jedna od takvih strategija je ponavljanje, pa čak i ponavljanje sagovornikovih grešaka u težnji da mu se prilagodimo i približimo (Cogo & Dewey, 2006:p.71). Takva upotreba ponavljanja može se smatrati još jednom strategijom učtivosti u međunarodnoj komunikaciji na engleskom, jer se sagovornikov obraz čuva time što njegova greška prolazi neprimećeno. Ponavljanje grešaka takođe je vođeno i principima efikasnosti i poravnanja, koji su veoma česti u ELF komunikaciji (Cogo & Dewey, 2006:pp.72–73).

3.2. Istraživanja srpskog varijeteta engleskog jezika

Pri selekciji istraživanja koja će biti prikazana u ovom poglavlju, korišćeni su kriterijumi slični onima koji su opisani u uvodnom pasusu poglavlja o fonetičkim i fonološkim istraživanjima srpskog varijeteta engleskog jezika. Dakle, studije kontrastivnog tipa, koje porede engleski srpskih govornika sa engleskim izvornih govornika ili engleski kojim se služe srpski govornici sa srpskim, nisu uključene u ovaj pregled. Takođe, pošto nije pronađena nijedna studija koja je zasnovana na analizi korpusa usmene produkcije srpskih govornika engleskog, kao najbliža alternativa tome uzeta su pragmatička istraživanja koja kao osnovni instrument koriste ankete ili intervjue. Studije pisane produkcije srpskih govornika na engleskom nisu uključene u ovu bibliografiju, jer, kada se izražavaju pisanim putem, govornici u većoj meri regulišu i ispravljaju svoj jezik, te ga usklađuju sa standardnim engleskim jezikom (Seidlhofer, 2003:p.19). Kada komuniciraju usmeno, govornici pregovaraju o značenjima i zajedno ih grade, što daje pravu lingvističku sliku varijeteta koji oni koriste, kao i pragmatičkih pravila kojih se pridržavaju.

Savić (2013) je istraživala procese koji stoje iza pragmatičkih odluka koje srpski govornici donose kada govore na engleskom jeziku, odnosno njihovo sociopragmatičko i pragmajezičko znanje. Podatke je prikupljala uz pomoć dve metode – intervjua o metapragmatičkoj svesti i verbalnog protokola (Savić, 2013:pp.688–689). Na osnovu sakupljenih podataka, Savić (2013:pp.690–692) izdvaja četiri kategorije sociopragmatičkih faktora prisutnih u svesti srpskih govornika engleskog – faktore u vezi sa slušaocem (npr. njegove godine, društveni status), u vezi sa samim govornikom (npr. raspoloženje), u vezi sa odnosom između slušaoca i govornika (npr. stepen bliskosti) i u vezi sa situacijom (npr. vreme i mesto interakcije). Navedena autorka primećuje da su učesnice najčešće spominjale faktore koji pripadaju prvoj i trećoj kategoriji, kao i da veoma značajno mesto u mreži njihovih sociopragmatičkih znanja zauzimaju odnosi moći između govornika (Savić, 2013:pp.690–692). Takođe, ona ističe da dve ispitanice uopšte nisu uspele da objasne koje sociopragmatičke faktore uzimaju u obzir pri komunikaciji na engleskom, kao i da nijedna od učesnica nije spomenula faktore poput stepena nametanja (engl. *level of imposition*) i razmatranja isplativosti (engl. *cost-benefit considerations*) (Savić, 2013:pp.692–693). Što se tiče pragmajezičkog znanja, Savić (2013:pp.693–695) navodi tri glavne grupe pragmajezičkih resursa, u koje se mogu svrstati svi elementi koje su učesnice u intervjuiima i verbalnim protokolima pomenule – jezička sredstva (u užem smislu), neverbalno ponašanje i prozodija. Pomenuta autorka naznačava da je iz odgovora studentkinja jasno da se one u

najvećoj meri oslanjaju na pojedinačne fraze, poput *please* i *thank you*, i na modalne glagole, dok su ostala jezička sredstva, kao i druge dve kategorije pragmajezičkih sredstava u drugom planu (Savić, 2013:p.695).

Lingvisti u Srbiji ispitivali su i načine kako srpski govornici engleskog modifikuju govorni čin molbe, najpre koristeći zadatak nadopunjavanja diskursa. Pronađene su dve studije koje se uklapaju u prethodno objašnjene kriterijume: Halupka-Rešetar (2014) i Džunić et al. (2012). Iako autorke ova dva istraživanja koriste klasifikacije sredstava ublažavanja govornog čina molbe koje se u određenim aspektima razlikuju, moguće ih je uporediti. Naime, u obe studije je osnovna podela sredstava modifikacije na sredstva eksterne modifikacije – ‘dodatne iskaze čija je funkcija isključivo da pružaju potporu činu molbe, da postave kontekst za isti’¹⁴ (Halupka-Rešetar, 2014:p.34) – i sredstva interne modifikacije – ‘lingvističke elemente koji se pojavljuju u okviru istog glavnog čina’¹⁵ (Halupka-Rešetar, 2014:p.35). U slučaju eksterne modifikacije, Halupka-Rešetar (2014:p.39, 34) nalazi da su u 62 od 74 slučaja eksterne modifikacije upotrebljeni utemeljivači (engl. *grounders*), odnosno klauze kojima govornici objašnjavaju motivaciju iza svoje molbe. Slično tome, u studiji koju sprovode Džunić et al. (2012:p.44), od 194 slučaja eksternog ublažavanja, 123 čine utemeljivači. Pri analizi sredstava interne modifikacije, Halupka-Rešetar (2014:pp.40–41) dolazi do zaključka da ni u slučaju interne modifikacije ne dolazi do značajne varijacije među odgovorima studenata, jer od 272 slučaja interne modifikacije govornog čina molbe, 78 čine upotrebe oslabljivača *please*, a 174 upotrebe kondicionalnih struktura poput *Could you / Would you?* Te nalaze donekle potvrđuju i Džunić et al. (2012:p.45), koje navode da je oslabljivač *please* učestala strategija modifikacije molbi. Međutim, prisutne su i brojne razlike među rezultatima ova dva istraživanja. Kao najčešće upotrebljavanu strategiju ublažavanja Džunić et al. (2012:p.43) navode poštapalice (engl. *fillers*), koje se ne pominju u studiji autorke Halupka-Rešetar. Autorke objašnjavaju takav rezultat činjenicom da su izrazi privlačenja pažnje (engl. *attention-getters*; koje one svrstavaju u poštapalice, poput *excuse me* i *hello*) logičan način za otpočinjanje rečenice, te su se zato pojavili u većini odgovora (Džunić et al., 2012:pp.43–44). Takođe, izbori ispitanika su u studiji Džunić et al. (2012:p.44) ravnomernije raspoređeni po strategijama modifikacije nego u istraživanju autorke Halupka-Rešetar (2014:p.39, 41), što može značiti da učenici upotrebljavaju raznovrsnije strategije. Ipak, ova razlika između dve studije verovatno je izazvana time što se klasifikacije sredstava ublažavanja ne podudaraju u potpunosti – Džunić et al. (2012:p.40) navode ukupno

¹⁴ Prev. aut.

¹⁵ Prev. aut.

osam strategija, dok Halupka-Rešetar (2014:pp.34–36) koristi klasifikaciju od 26 mogućih strategija modifikacije govornog čina molbe.

Uprkos brojnim razlikama među navedenim istraživanjima, izdvaja se jedna zajednička nit, koja nam pruža uvid u karakteristike varijeteta kojim se služe govornici engleskog u Srbiji. Naime, *please, thank you* i fraze sa modalnim glagolima u funkciji sredstava za modifikaciju određenih govornih činova javljaju se u analizi rezultata svih studija, na osnovu čega možemo doneti zaključak da ih govornici srpskog varijeteta engleskog veoma često koriste.

4. Zaključak

Na osnovu pregleda datog u ovom radu stičemo određenu sliku o srpskom varijetetu engleskog jezika, odnosno o fonetičkim, fonološkim i pragmatičkim aspektima upotrebe engleskog u Srbiji. Međutim, uočljiv je i veoma mali broj studija koje se bave engleskim jezikom srpskih govornika u izolaciji, kao i potpuni izostanak istraživanja koja engleski u Srbiji posmatraju kroz vizuru ELF paradigme. U okviru fonetike i fonologije, pronađeni su radovi samo dve autorke koji su ispunili kriterijume postavljene na početku ovog istraživanja, odnosno koji se bave isključivo jezikom srpskih govornika, van kontrastivnih studija. Njihova istraživanja potvrđuju da su srpski govornici engleskog usvojili fonetske elemente neophodne za međunarodnu komunikaciju, odnosno fonetsko jezgro ELF-a. Pragmatička istraživanja na korpusima usmene produkcije govornika srpskog varijeteta engleskog jezika nisu pronađena. Iz tog razloga, nije bilo moguće uporediti istraživanja sprovedena u Srbiji sa istraživanjima sprovedenim u okviru ELF paradigme, koja se mahom zasnivaju na interakciji među govornicima i pragmatičkim normama koje oni zajedno grade kroz pregovaranje u toku komunikacije. Dakle, prostor za istraživanje načina na koji se engleski govori u Srbiji je veliki i trebalo bi ga popuniti. Popunjavanje tog prostora ima svoje lingvističke i metodičke prednosti. Naime, na lingvističko-metodičkom planu, stekli bismo uvid u trenutne karakteristike srpskog varijeteta engleskog jezika, što bi omogućilo poređenje sa standardima ELF-a, te pomoglo u pronalaženju onih elemenata na kojima sa učenicima u Srbiji treba raditi da bi lakše učestvovali u međunarodnoj komunikaciji. Takođe, veći broj istraživanja u ovoj oblasti doveo bi do afirmacije srpskog varijeteta engleskog kao takvog, te umanjio uticaj ideologija poput ideala izvornog govornika na jezičke obrazovne politike u Srbiji.

References

1. Cogo, A. & Dewey, M. (2006) Efficiency in ELF communication: From pragmatic motives to lexico-grammatical innovation. *Nordic journal of English studies*. 5 (2), 59–93.
2. Council of Europe (2001) *Common European framework of reference for languages: Learning, teaching, assessment*. Cambridge, Press Syndicate of the University of Cambridge.
3. Džunić, J., Ćirić, B. & Jovanović, S. (2012) The use of mitigating devices in requests by Serbian EFL learners. *Philologia*. 10, 39–47.
4. Halupka-Rešetar, S. (2014) Request modification in the pragmatic production of intermediate ESP learners. *ESP Today*. 2 (1), 29–47.
5. Holliday, A. (2018) Native-Speakerism. In: Liontas, J. I. (ed.) *The TESOL Encyclopedia of English Language Teaching*. John Wiley & Sons, Inc., pp. 1–7.
6. House, J. (2010) The Pragmatics of English as a lingua franca. In: Trosborg, A. (ed.) *Pragmatics across languages and cultures*. Berlin, Germany, Mouton de Gruyter, pp. 363–387.
7. Јаневска, М. Н. (2022) Продукција поствокалног /r/ код српских студената англистике. *Philologia Mediana*. 14 (1), 429–448. / Janevska, M. N. (2022) Produkcija postvokalskog /r/ kod srpskih studenata anglistike. *Philologia Mediana*. 14 (1), 429–448.
8. Jenkins, J. (2002) A Sociolinguistically Based, Empirically Researched Pronunciation Syllabus for English as an International Language. *Applied Linguistics*. 23 (1), 83–103.
9. Jenkins, J. (2005) Implementing an International Approach to English Pronunciation: The Role of Teacher Attitudes and Identity. *TESOL Quarterly*. 39 (3), 535–543.
10. Jenkins, J. (2006) Current Perspectives on Teaching World Englishes and English as a Lingua Franca. *TESOL Quarterly*. 40 (1), 157–181.
11. Mauranen, A. (2003) The Corpus of English as Lingua Franca in Academic Settings. *TESOL Quarterly*. 37 (3), 513–527.
12. Modiano, M. (2009) EIL, Native-speakerism and the Failure of European ELT. In: Sharifian, F. (ed.) *English as an International Language: Perspectives and Pedagogical Issues*. Bristol, UK, Multilingual Matters, pp. 58–77.
13. Paunović, T. (2011) Sounds Serbian? Acoustic properties of Serbian EFL students' speech. *Selected papers on theoretical and applied linguistics*. 19, 357–369.
14. Paunović, T. (2015) Pitch height and pitch range in Serbian EFL students' reading and speaking tasks. *Наслеђе*. 32, 73–94.
15. Paunović, T. (2020) EFL students' spontaneous speech: Tonality, tonicity, and tone. *Belgrade English Language and Literature Studies*. 12, 51–76.
16. Savić, M. (2013) Ready for professional challenges? Senior-year English department students' sociopragmatic and pragmalinguistic knowledge. *ТЕМЕ: Часопис за друштвене науке*. 37 (2), 683–700.

17. Seidlhofer, B. (2003) *A concept of international English and related issues: from 'real English' to 'realistic English'?* Strasbourg, Language Policy Division, Council of Europe.
18. Tošić, T. P. (2021) Shaping students' identity through EFL in Belgrade high schools. *Анали Филолошког факултета*. 33 (2), 113–133.
19. Tošić, T. (2022) Ideal izvornog govornika u svetlu varijetalne diversifikacije engleskog jezika u međunarodnoj upotrebi: istraživačke paradigme. *Philologia*. 20, 21–34.
20. Widdowson, H. (2015) ELF and the pragmatics of language variation. *Journal of English as a lingua franca*. 4 (2), 359–372.

Tamara P. Tošić
University of Belgrade
Faculty of Philology
English Department

SERBIAN ENGLISH THROUGH THE LENS OF THE ELF RESEARCH PARADIGM

Summary

Linguists around the world have been researching international English for a long time, forming three paradigms of thought and research – English as an International Language (EIL), World English (WE) and English as a *Lingua Franca* (ELF). The aim of this paper is to present a review of the research conducted so far regarding English in Serbia and, thus, to offer insight into the inner workings of Serbian English, all in the light of ELF research. Bearing in mind that research within the ELF paradigm framework is not carried out often in Serbia, all the studies presented in this paper view the Serbian English variety as learners' language. The elimination of contrastive studies was taken as the basic criterion for literature selection, which made it possible to compare the Serbian linguists' studies with the ELF paradigm framework. Studies within the scope of phonetics/phonology and pragmatics were found. As regards to phonetics and phonology, papers of only two authors fit in with the established criterion. The findings of their studies confirm that Serbian English speakers have acquired the phonetic features necessary for international communication, i.e. the ELF phonetic core. Nonetheless, it was not possible to compare Serbian English pragmatic studies with ELF research – ELF studies involve spoken corpora, while Serbian English studies encompass questionnaires and interviews. Therefore, there is much to be discovered about the Serbian variety of English. Conducting further research into Serbian English within the ELF paradigm would allow comparison with ELF standards and unveil those

Tamara P. Tošić

linguistic elements which students in Serbia need to acquire in order to participate in international communication more efficiently.

► **Key words:** English as a Lingua Franca (ELF), phonetics, phonology, pragmatics, Serbian variety of English (Serbian English).

Preuzeto: 4. 11. 2022.

Korekcije: 11. 5. 2022.

Prihvaćeno: 19. 5. 2023.